

ПРОБЛЕМИ ЗАКОННОСТІ

Попри детальне правове регулювання гарантій трудових прав неповнолітніх, молодіжна політика залишається однією з найактуальніших напрямків діяльності держави, що свідчить про важливість подальшого

вдосконалення законодавства в цій царині і продовження наукових досліджень проблем, пов'язаних з прийняттям цих осіб на роботу і працевлаштуванням молоді в цілому.

Список літератури: 1. Європейська соціальна хартія (переглянута): Хартія Ради Європи від 03.05.1996 р., № ETS № 163 // Відом. Верхов. Ради України. – 2007. – № 51. – Ст. 2096. 2. Прилипко С.М., Ярошенко О.М. Трудове право України: Підруч. 2-е вид. перероб. і доп. – Х.: Вид-во «Фінн», 2009. – 728с. 3. Про затвердження граничних норм підіймання і переміщення важких речей неповнолітніми: Наказ МОЗ України від 22.03.1996 р., № 59 [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0183-96>. 4. Про затвердження Переліку важких робіт і робіт із шкідливими і небезпечними умовами праці, на яких забороняється застосування праці неповнолітніх: Наказ МОЗ України від 31.03.1994 р., № 46 [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1032.339.0>. 5. Реус О.С. Правове регулювання трудової діяльності неповнолітніх в Україні: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.05. – К., 2000. – 20 с.

ОСОБЕННОСТИ ПРИЕМА НА РАБОТУ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ Мороз С. В.

Проанализировано правовое регулирование приема на работу несовершеннолетних и выявлены его особенности.

Ключевые слова: несовершеннолетнее лицо, прием несовершеннолетних на работу, особенности труда несовершеннолетних.

THE PECULIARITIES OF MINOR'S EMPLOYMENT Moroz S. V.

The article gives an analysis of legal regulation of minor's employment and exposes its peculiarities.

Key words: minor, minor's employment, peculiarities of the minor's labour.

Надійшла до редакції 18.06.2010 р.

УДК 349.3

В.О. Гончаров, здобувач
Інститут держави і права
ім. В.М. Корецького НАН України, м. Київ

ПРАВОВІ ПРИНЦИПИ ІНСТИТУТУ СОЦІАЛЬНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ

Одним з видів соціального забезпечення громадян в Україні є соціальне обслуговування. Згідно зі ст. 1 Закону України

«Про соціальні послуги» соціальне обслуговування — це система соціальних заходів, яка передбачає сприяння, підтримку й

послуги, що надають соціальні служби окремим особам чи групам населення для подолання або пом'якшення життєвих труднощів, підтримки їх соціального статусу й повноцінної життєдіяльності [7].

У науковій юридичній літературі до цього часу не склалося єдності поглядів на принципи інституту соціальних послуг та їх класифікацію. Ця проблема частково досліджувалась у наукових працях Т.З. Гарасиміва, Г.С. Гончарової, О.Є. Мачульської, С.М. Прилипка, І.М. Сироти, Б.І. Сташківа.

Правові принципи інституту соціальних послуг, як і принципи права в цілому, слід розглядати як об'єктивно зумовлені й науково обґрунтовані категорії. Термін «принцип» походить від латинської «*principium*» [Цит. за: 14, с. 21-23], що означає «початок», «першооснова», «первинність». Із давніх-давен він вважався, фундаментом будь-якої соціальної системи (в тому числі й правової), а його вимоги поширювалися на всі явища, що належали до останньої. Ще за античності зверталась увага на те, що принцип є найважливішою частиною всього (*principium est potissima pars cuiusque rei*) [Цит. за: 12, с. 222]. У середині XIX ст. П. Прудон наголошував, що «принципи взагалі є душею історії. Будь-який пред-

мет має свою ідею, а значить, і свій принцип, і свій закон; будь-яке явище відповідає якійсь ідеї; ніщо не відбувається у світі, не виражаючи якоїсь ідеї, – все це є аксіомою новітньої філософії... На принципах ґрунтуються і все життя народів, і все моральне значення їх побуту; через певні принципи здійснюють державні перевороти, вмирають і відроджуються спільноти» [8, с. 5].

Принципи в наукових правових джерелах характеризуються як найбільш загальні вимоги до суспільних відносин та їх учасників, як вихідні керівні засади, відправні установки, що відбивають сутність права й впливають з ідей справедливості та свободи, окреслюють загальну спрямованість і найістотніші риси чинної правової системи.

Поняття «принцип» зараз використовується у 3-х значеннях: (а) як основне вихідне положення якої-небудь наукової системи, теорії, ідеологічного напрямку; (б) як особливість, що лежить у підґрунті створення або здійснення чого-небудь; (в) як переконання, правило, якими керується хто-небудь у своїх діях, поведінці, житті [13, с. 656].

На думку І.М. Сироти, цей термін може визнаватися правовим (тобто принципом правового регулювання) лише у випадку, якщо він прямо закріплений у нормах права чи безпосеред-

ньо впливає з їх змісту. Учений вважає, що у змісті конструкції «принципи правового регулювання» повинна відбиватися реальна дійсність, а не перспектива розвитку правової регламентації тих чи інших суспільних відносин [10, с. 44, 45].

Як і право в цілому, принципи наділені властивостями системності, утворюють єдину, певним чином упорядковану диференційовану систему нормативних регуляторів. У загальній теорії права вирізняють такі принципи права: (1) загальнолюдські, що безпосередньо визначаються досягнутим рівнем розвитку людства (політичним, економічним, соціальним, моральним та ін.) і повинні виступати універсальним і всезагальним критерієм для становлення національних правових систем; (2) загальні, які є характерними для права в цілому, вказують на якісні особливості всіх правових норм національної правової системи незалежно від специфіки впорядковуваних ними суспільних відносин; (3) міжгалузеві, що діють одночасно в декількох галузях права; (4) галузеві, які підкреслюють особливості конкретної галузі права й нарівні з предметом і методом сприяють її індивідуалізації як самостійної в загальній системі права; (5) відповідних інститутів; ці принципи діють у межах одно-

рідних суспільних відносин, що регламентуються нормами окремого інституту [2, с. 199-206].

Як зазначають С.М. Прилипка й Г.С. Гончарова, принципами окремих інститутів є основні засади, вихідні ідеї, що визначають певну групу суспільних відносин, які утворює правовий інститут у праві соціального забезпечення [6, с. 145]. Оскільки інститут з надання соціальних послуг є складовою частиною галузі права соціального забезпечення, його принципи не можна розглядати поза загальногалузевих принципів.

Принципи права соціального забезпечення в загальному вигляді не сформульовано ні в Конституції України, ні в законодавстві про соціальне забезпечення. Але вони можуть бути виведені з аналізу й установлення загальних, найбільш суттєвих рис фактичного змісту сукупності норм цього права.

Ученими-правознавцями пропонуються різноманітні дефініції принципів права соціального забезпечення, які хоча й відрізняються за своїм тлумаченням, однак є тотожними за змістом. Ці принципи становлять собою основні ідеї, що виражають об'єктивні закономірності й визначають науково обґрунтовані напрямки розвитку правової галузі [1, с. 46]. З погляду С.М. Прилипка й

Г.С. Гончарової, під розглядуваними принципами слід розуміти основні керівні положення (ідеї), які віддзеркалюють сутність, найважливіші особливості й ознаки, загальну спрямованість норм права соціального забезпечення, а також стратегічні напрямки соціальної політики держави в реалізації соціально-економічних прав і свобод людини. [6, с. 143].

Вони відіграють суттєву роль у становленні й розвитку соціального забезпечення, а саме:

- а) служать засадами об'єднання окремих норм в єдину логічну систему;
- б) дозволяють виявити специфічні ознаки даної галузі;
- в) дають можливість ретельно і змістовно усвідомити зміст конкретних норм із соціального забезпечення й окреслити загальну спрямованість, основні тенденції розвитку права соціального забезпечення;
- г) допомагають правильно розуміти зміст законодавства про соціальне забезпечення та його взаємозв'язок з економікою, соціальною політикою держави, правосвідомістю;
- д) виступають основою для здійснення тлумачення правових норм, особливо в тих випадках, коли в різних нормативних актах містяться протиріччя.

Б.І. Сташків принципи права соціального забезпечення трактує як обумовлені природними правами людини

основні положення, що служать орієнтирами у правовому регулюванні суспільних відносин у сфері соціального забезпечення фізичних осіб, визначають суть, зміст і механізм функціонування цієї галузі права [11, с. 84].

Отже, досліджувані нами принципи права характеризують зміст цієї правової галузі, виступають найбільш яскравим і виразним показником своєрідності природи права соціального забезпечення.

У юридичній науковій літературі найчастіше галузевими принципами права соціального забезпечення називали:

- (а) поширення соціального забезпечення на всіх громадян;
- (б) багатоманітність форм і видів останнього;
- (в) реалізація соціального забезпечення окремих громадян за рахунок суспільства;
- (г) його єдність і диференціація;
- (д) участь трудящих в організації права на соціальне забезпечення;
- (е) стимулювання трудової діяльності інвалідів і престарілих;
- (є) охорона права громадян на соціальне забезпечення та ін.

Як уже зазначалось, одним з інститутів права соціального забезпечення є інститут по наданню соціальних послуг, принципи якого виражають внутрішню єдність його норм, не виступаючи, однак, особливим зовнішнім структурним елементом цього інституту. Таке співвідношення

норм і правових принципів є оптимальним. Але в юридичній науці існують також інші погляди щодо цього. Приміром, О.С. Йоффе стверджує, що правові принципи складають особливу ланку в структурі права. При цьому він справедливо зазначав, що їх досить складно розташувати в якому-небудь строго означеному місці системи права, оскільки існують принципи, які лежать у підґрунті різних її структурних підрозділів (інститутів, галузей) [4, с. 45, 46].

Як вбачається, треба виходити з того, що в системі інституту соціальних послуг (як і всієї галузі права соціального забезпечення) правові принципи й конкретні норми нерозривно взаємопов'язані й завжди знаходяться в єдності. Не може бути принципів права без норм останнього, як не буває правових норм без того, щоб принципи права не знаходили в них свого прояву. Інакше кажучи, принципи виявляють себе в нормах права, а норми завжди виражають його принципи.

Принципи інституту соціальних послуг як чинники суттєвого порядку становлять внутрішню його основу, а правові норми є зовнішнім вираженням сутності цього інституту.

Важливо відмітити, що відносини між принципами інституту соціальних послуг і кон-

кретними нормами не зводяться тільки до їх єдності. Справа в тому, що згідно з діалектикою їх єдність суперечлива, бо вони все ж таки різні й не співпадають одна з одною. Зазвичай принципи виявляються не в одній нормі права, а в їх множинності, але в кожній нормі цей процес проходить по-різному. У той же час усі норми не розкривають принципів права повністю: одні і з них це роблять більш правильно й порівняно повно (це, звичайно, характерні, типові норми права), інші — менш визначено й вужче.

Однак є й такі норми, які виражають сутність правового інституту соціальних послуг та його принципи непослідовно й не зовсім вдало. У цьому випадку між нормою права і принципом постає протиріччя, бо перша певним чином перекичує другий. Іншими словами, між принципом права соціального обслуговування й конкретною нормою існує така ж різниця, як між загальним і конкретним. Подібного роду норми зустрічаються в сучасному інституті соціальних послуг доволі часто, оскільки як Верховна Рада України, так і інші законодавчі органи не застраховані від помилок. Законодавчій діяльності притаманні всі риси (як позитивні, так і негативні) людської діяльності. Але в умовах демократичної соціальної держави подібні норми

все ж нетипові, вони виникають, як правило, в результаті непорозуміння, помилок, інших недоліків у роботі нормотворчих органів. Такі норми є недовговічними, тимчасовими. Із виявленням у них невідповідності компетентний орган їх скасовує або змінює їх зміст і в такий спосіб приводить до єдності з принципами права соціального забезпечення, його сутністю.

Правові принципи соціального обслуговування знаходять свою нову форму та зміст поступово, з набиранням темпів розвитку ринкової економіки, з оновленням законодавства.

До цього часу принципи формулювались у вигляді основних прав громадян при одержанні ними соціальних послуг. До їх числа належать право: а) на поважне й гуманне ставлення з боку соціальних працівників; б) на вибір установи й форми соціального обслуговування; в) на інформацію про свої права, обов'язки й умови надання соціальних послуг; г) на згоду й відмову від соціального обслуговування; д) на конфіденційність інформації особистого характеру; е) на захист своїх прав і законних інтересів, у тому числі й у судовому порядку.

Окремі представники юридичної доктрини взагалі висловлюють сумніви в правомірності виокремлення принципів дослід-

жуваного інституту. Вони вважають, що всі інститути пронизані галузевими принципами, що забезпечують нерозривний зв'язок одного інституту з іншим. Разом із тим панує думка, що власні принципи існують лише у значних і комплексних інститутах права [9, с. 220, 221]. З нашого погляду, такі судження вельми спірні. Інститут – загальновизнаний елемент системи галузі права, який має своє відокремлене коло суспільних відносин (у межах предмета галузі), що регулюються його нормами. Інакше кажучи, наявність в інституту автономної предметної виокремленості дає підстави для виділення й особливих правових принципів. Непослідовними слід визнати винятки, які робляться для доволі значних і комплексних інститутів права. У теоретичному й практичному плані вони є завжди умовними й не можуть визнаватися за критерій їх об'єктивного вирізнення і класифікації.

Досить складно погодитись і з іншою, протилежною позицією, згідно з якою принципи внутрішньо не обмежені рамками інституту, бо вони притаманні будь-якій спільноті правових норм, у тому числі й підінституту [5, с. 38]. Ця позиція не враховує відмічені раніше конституційні ознаки принципу інституту як особливої юридичної категорії в системі права.

Правовий принцип не виражає сутності якоїсь однієї норми, інакше він із останньою стали б ідентичними поняттями. Разом із тим принцип не властивий також іншій спільноті норм, а є характерним для такої, яка володіє цілісною предметною виокремленістю, коли сукупність норм регулює не якісь елементи, сторони типових для даної галузі права суспільних відносин, а всіх їх у цілому. Таку цільну предметну визначеність нарівні з системою українського права мають також окремі галузі права та їх інститути.

Підінститути, інші подібні їм спільноти норм указаною якістю не наділені, отже, виводити для кожної з них специфічні принципи права — хибний шлях, оскільки нормативного матеріалу для обґрунтування останніх було б недостатньо, та й правила законодавчої техніки були б порушені.

Водночас деякі науковці виділяють такі принципи діяльності у сфері соціального обслуговування громадян похилого віку й інвалідів: (а) дотримання прав людини і громадянина; (б) надання державних гарантій у сфері соціального обслуговування; (в) забезпечення рівних можливостей в отриманні соціальних послуг та їх доступність для таких громадян; (г) спадкоємність усіх видів соціального

обслуговування; (д) орієнтація останнього на індивідуальні потреби громадян похилого віку й інвалідів; (е) пріоритет заходів по соціальній адаптації цих громадян; (є) відповідальність органів державної влади, органів місцевого самоврядування й установ, їх посадовців за забезпечення прав громадян цієї категорії у розглядуваній сфері [6, с. 154, 155].

Зрозуміло, що названі принципи виходять далеко за межі підінституту соціального обслуговування громадян похилого віку й інвалідів і, по суті, належать до принципів діяльності органів, обслуговуючих цю категорію громадян. Вважаємо, що концепція, яка вбачає в будь-якій спільноті норм свої специфічні принципи права, не тільки слабо аргументована теоретично, а й не відповідає потребам практики. Якщо погодитися з її представниками, то загальна кількість принципів права досягла б необґрунтовано завищених розмірів.

У даному випадку ми повністю підтримуємо точку зору угорського академіка І. Сабо, який писав, що деякі правознавці відносять до кожної з галузей права дуже багато принципів. Це пов'язано з тим, що в якості таких принципів вони висувають риси, хоча й характерні для даної галузі права, але аж ніяк не ті, що можуть вважатися

принципами, які мають постійний характер, охоплюють усі суттєві риси даної галузі права, обумовлюють її зміст і форму вираження [3, с. 74].

Аналіз сучасного законодавства з досліджуваної проблеми дає підстави сформулювати не тільки галузеві принципи права соціального забезпечення, а й принципи інституту надання соціальних послуг. У ст. 3 зазначеного Закону визначається, що надання соціальних послуг ґрунтується на таких принципах: (а) адресності й індивідуального підходу; (б) доступності й відкритості; (в) добровільності вибору отримання або відмо-

ви від надання таких послуг; (г) гуманності; (д) комплексності; (е) максимальної ефективності використання бюджетних і позабюджетних коштів суб'єктами, які надають соціальні послуги; (є) законності; (ж) соціальної справедливості; (з) забезпечення конфіденційності суб'єктами, які надають послуги, дотримання ними стандартів якості, відповідальності за дотримання етичних і правових норм.

Перелічені принципи, на наше переконання, в цілому достатньо адекватно відбивають суть і спрямованість норм, регулюючих соціальне обслуговування громадян України.

Список літератури: 1. *Гарасимів Т.З.* Принципи права соціального забезпечення України: Дис... канд. юрид. наук: 12.00.05 – Л., 2001. – 158 с. 2. Загальна теорія держави і права: Підруч. / За ред. *М.В. Цвіка, О.В. Петришина.* – Х.: Право, 2009. – С. 387 – 584 с. 3. *Имре Сабо.* Основы теории права / Пер. венг. – М.: Прогресс, 1974. – 270 с. 4. *Иоффе О.С.* Структурные подразделения системы права (на материалах гражданского права) // Учен. зап. ВНИИСЗ. – Вып. 14. – М.: ВНИИСЗ, 1968. – С. 45-46. 5. *Лившиц Р.З., Никитинский В.И.* Принципы советского трудового права // Сов. гос-во и право. – 1974. – № 8. – С. 31-38. 6. Право соціального забезпечення в Україні: Підруч. / За заг. ред. *С.М. Прилипка, О.М. Ярошенка:* Вид-во «ФІНН», 2009. – 434 с. 7. Про соціальні послуги: Закон України від 19.06.2003 р., №966-IV // Відом. Верхов. Ради України. – 2003. – №45. – Ст. 358. 8. *Прудон П.Ж.* Война и мир: исследование о принципе и содержании международного права. – М.: Изд. А. Черенина, 1864. – 304 с. 9. *Семенов В.М.* Понятие и система принципов советского гражданского процессуального права // Сб. учен. тр. – Свердловск: Свердлов. юрид. ин-т, 1964, Вып. 2. – С. 179-239. 10. *Сирота І.М.* Право пенсійного забезпечення в Україні: Курс лекцій. – К.: Юрінком Інтер, 1998. – 288 с. 11. *Сташків Б.І.* Принципи права соціального забезпечення // Право України. – 2002. – № 4. – С. 84-89. 12. Теория государства и права: Учеб. / Под ред. *В.К. Бабаева.* – М.: Юристъ, 1999. – 592 с. 13. Тлумачний словник української мови / За ред. *В.С. Калашиника* – Х.: Прапор, 2003. – 992 с. 14. *Фулей Т.І.* Принципи права: загальнотеоретична характеристика // Проблеми права на зламі тисячоліть: Матер. міжнар. наук. конф. – Дніпропетровськ: Вид. ІМА-прес, 2001. – С. 21-23.

ПРАВОВІЕ ПРИНЦИПИ ИНСТИТУТА СОЦИАЛЬНОГО ОБСЛУЖИВАНИЯ
Гончаров В.А.

Статья посвящена принципам института социального обслуживания. Дается определение принципов, предлагается их классификация.

Ключевые слова: принципы, право социального обеспечения, институт социального обслуживания.

The article is devoted to the principles of the Institute of Social Services. The definition of principles, proposed their classification.

Key words: Principles, Social Protection Law, Institute of Social Services.

Надійшла до редакції 19.07.2010 р.

УДК 349.412.28

Є.П. Суєтнов, аспірант
Національна юридична академія України
імені Ярослава Мудрого, м. Харків

ПРИМУСОВЕ ВІДЧУЖЕННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ ДІЛЯНОК У ЗАКОНОДАВСТВІ ТА ПРАВОВІЙ ДОКТРИНІ ДОРЕВОЛЮЦІЙНОГО ПЕРІОДУ

Останнім часом проблема правового регулювання відносин, пов'язаних з відчуженням земельних ділянок та іншого нерухомого майна, які перебувають у приватній власності, для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності є однією з найбільш актуальних і дискусійних у вітчизняній правовій доктрині й відповідній галузі законодавства. Підвищений інтерес до неї зумовлено тим, що за часів радянської влади в Україні не існувало названих відносин, оскільки земельне законодавство ґрунтувалося на принципі непохитності права виключної державної власності на землю, а громадянам та юридичним особам земельні ділянки надавалися лише в користування.

Із переходом країни до ринкової економіки й запровадженням приватної власності на землю пріоритетним завданням стало формування правового механізму відчуження земельних ділянок та іншого нерухомого майна для суспільних потреб чи мотивів суспільної необхідності. 17 листопада 2009 р. Верховна Рада прийняла Закон України «Про відчуження земельних ділянок, інших об'єктів нерухомого майна, що на них розміщені, які перебувають у приватній власності, для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності» [4], який окреслив правові, організаційні та фінансові засади регламентування суспільних відносин, що виникають у процесі такого відчуження.